şı koymaya çalışır. Muhteva açısından yeni olan şiiri şekil ve üslûp bakımından büyük ölçüde eskiye bağlıdır ve bu açıdan Nâmık Kemal ile Ziyâ Paşa'nın şiirleriyle aynı çizgidedir.

Eserleri: *Deccâl* (1 ve 2. kitap, Kahire 1904, 1907), *İstimdâd* (Mısır 1323), *Şah ve Padişah* (Kahire 1324), *Hasbihal yahut Eşref ve Kemal* (1. kitap, 1908), *İran'da Yangın Var* (İstanbul 1324/1908), *Şair Eşref'in Külliyâtı* (1. kitap, İstanbul 1928, haz. Hüseyin Rifat). Külliyatın ikinci kitabını oluşturan diğer şiirleri 1928-1929 yılları arasında *Vakit* gazetesinde tefrika edilmiştir. Şerife Baş, Şair Eşref'le ilgili bir yüksek lisans çalışması yapmış (*Şair Eşref'in Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, 1999, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), daha sonra da iki kitap yayımlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 333-345; Mustafa Şatım, *Meşhur Şair Eşref'in Hayatı*, İzmir 1943; Fahri Uzun, *Bütün Eşref*, İstanbul 1964; Cevdet Kudret, *Eşref-Hicviyeler*, Ankara 1970; Hilmi Yücebaş, *Şair Eşref: Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları*, İstanbul 1978; Önder Göçgün, *Şair Eşref*, Ankara 1988; J. Schmidt, "The Poet Mehmed Eşref Between Sultan and Shah", *The Joys of Philology: Studies in Ottoman Literature, History and Orientalism (1500-1923)*, İstanbul 2002, I, 73-104; Ömer Faruk Huyugüzel – Şerife [Baş] Çağın, *Eşref-Bütün Eserleri*, İstanbul 2006; Şerife [Baş] Çağın, *Bir Hiciv Ustası: Şair Eşref*, İstanbul 2007; Adnan Akgün, "Mehmet Eşref Efendi (Sicill-i Ahval Kayıtları)", *Yedi İklim*, sy. 34, İstanbul 1993, s. 77-82; "Eşref, Mehmet", *TA*, XV, 473; Sedat Yenigün, "Eşref", *TDEA*, III, 113-114.

Ö. Faruk Huyugüzel

ŞAK
(الشق)

Bir kitapta yanlış olarak veya fazladan yazılmış kısmın iptal edilmesi anlamında Mağribli âlimlerin kullandığı terim

(bk. DARB).

ŞAKA

(bk. HEZL; MİZAH).

ŞAKÎ
(الشقي)

İnkârcılığı ve kötü ameller işlemesi yüzünden âhirette bedbaht olup cehenneme girecek kâfir veya fâsık

(bk. SAÎD).

ŞAKÎK-ı BELHÎ
(شقيق البلخي)

Ebû Alî Şakîk b. İbrâhîm el-Ezdî el-Belhî (ö. 194/810)

Horasanlı sûfî.

Belh'te doğdu. Ticaretle uğraştığı ve hayli zengin olduğu, ticaret için Türkistan'a gittiğinde karşılaştığı bir putperestle aralarında geçen konuşmanın onu zühd hayatına yönelttiği nakledilmektedir. Rivayete göre Şakîk putpereste, kendisine hiçbir faydası olmayan putlara tapmaktan vazgeçip alîm ve kādir olan Allah'a iman etmesini söylemiş, putperestin, "Eğer böyle ise Allah kendi şehrinde sana rızık vermeye kādir değil miydi?" diye karşılık vermesi üzerine ticareti bırakıp memleketine dönmüştür (Kuşeyrî, s. 90). Daha sonra hacca gitmiş, ilim tahsili için seyahat etmiş, İmam Ca'fer es-Sâdık'la görüşmüş, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Züfer'den ders almış, başlangıçta Irak re'y ekolüne mensupken daha sonra hadis ehli olmuştur. İsrâîl b. Yûnus es-Sebîî, Abbâd b. Kesîr, Kesîr b. Abdullah'tan hadis aldığı ve sünnete titizlikle uyduğu kaydedilir (Ebü'ş-Şeyh, IV, 307). Şakîk-ı Belhî, Mâverâünnehir bölgesindeki savaşlara katılmış ve Kûlân savaşında (194/810) şehid olmuştur (İbnü'l-Esîr, V, 370).

Şakîk-ı Belhî tevekkülün mahiyetini, sebeplerini, hikmetlerini, tevekküle ulaşmanın yollarını inceleyerek bunun müridin sülûküne yapacağı tesir üzerinde duran ilk zâhid olarak tanınır (Ferîdüddin Attâr, s. 262, 266). Rivayete göre hac sırasında karşılaştığı İbrâhim b. Edhem'e geçimini nasıl temin ettiğini sormuş, İbrâhim b. Edhem eline bir şey geçerse şükrettiğini, geçmezse sabrettiğini söyleyince, "Belh köpeklerinin de yaptığı budur" demiş, bunun üzerine aynı soruyu İbrâhim b. Edhem kendisine sorunca, "Bulduğumuzda dağıtırız, bulamadığımızda şükrederiz" karşılığını vermiştir (İbn Hallikân, I, 32). Şakîk bu olayın ardından İbrâhim b. Edhem'in müridi olmuştur. Onun Râbia el-Adeviyye ile görüştüğü ve Mâlik b. Dînâr ile sohbet ettiği kaydedilir.

Şakîk'ın tevekkül anlayışında çalışıp kazanç elde etmeye karşı olumsuz bir bakış vardır. Çarşıda efendisinin zenginliğinden dolayı sevinen bir köleyi görünce bütün mülkün sahibi Allah'ın kendisinin de rızkına kefil olacağını düşünüp dünya meşgalesiyle ilgilenmeyi terkettiği rivayet edilir. "Kazanmayı, sebeplere sarılmayı istemeyi terkedip âhirete hazırlan, Allah'a tevekkül et" diyen Şakîk'a göre (Ebû Nuaym, VIII, 58-59) rızık peşinde koşmak tevekküle aykırıdır. Bâyezîd-i Bistâmî, iki somun ekmeği sağlamaktan kaçınan ve bunu tevekkül anlayışının bir gereği sayan Şakîk-i Belhî'yi eleştirmiştir (Hücvîrî, s. 433). I. Goldziher, özellikle bu bakış açısından hareketle onun Hint mistisizminin etkisinde kaldığını ileri sürer. Kulun Allah'a karşı mutlak bir varlık ve mülkiyet iddiasında bulunamayacağını ifade eden Şakîk, bu sebeple ihtiyaçların sadece mülkün gerçek sahibi olan Allah'tan istenmesi gerektiğini ifade eder. Zira tevekkül Allah'ın vaadine gönlün tamamen güvenmesidir (Sülemî, s. 63). Şakîk'a göre bir kişiyi tanımanın yolu, onun Hakk'ın vaad ettiğine mi yoksa halkın vaad ettiğine mi daha çok güvendiğini bilmekten geçer. "Allah nasıl sizi yarının namazından sorumlu tutmuyorsa siz de yarının rızkını Allah'tan isteyemezsiniz, belki yarına varamayacaksınız" diyen Şakîk'a göre (Ebû Nuaym, VIII, 69) kişi yarını düşünmemeli, yarının rızık kaygısını taşımamalıdır.

Horasan'da tasavvufî hallerden bahseden ilk sûfî olan Şakîk fütüvvetin tasavvufî bir muhteva kazanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Müridi Hâtim el-Esam onu fütüvvet ehlinden sayar. Kuşeyrî, Şakîk-ı Belhî ile İbrâhim b. Edhem arasında geçtiği nakledilen olayı Ca'fer es-Sâdık ile Şakîk arasında fütüvvetle ilgili olarak zikreder. Buna göre Ca'fer es-Sâdık, Şakîk'a fütüvvetin ne demek olduğunu sormuş, o da "verilince yemek, verilmeyince sabretmek" demiş, bunun üzerine Ca'fer es-Sâdık, "Bunu bizim Medine köpekleri de yapıyor" karşılığını vermiş ve fütüvveti "verilince dağıtmak, verilmeyince şükretmek" şeklinde tanımlamıştır (Kuşeyrî, s. 329).

Şakîk-ı Belhî'nin zühd anlayışının temelini Allah'ın iradesine aykırı hareket etmeme, şöhretten sakınma, sükût etme, az yeme, uzlet, havf ve fakr kavramları oluşturur. Ona göre zâhid kendi kusurlarıyla ilgilenmekten başkasının kusurlarını görecek fırsat bulamaz. Bunun aksi bir tavır içinde olan kişi zâhid değildir, onun yaptığı zâhidlik taslamaktır (Sülemî, s. 64). "İbadet on parçadır, bunun dokuzu halktan kaçmak, biri sükût etmektir" diyen Şakîk, insanlardan uzaklaşmayı kötülüklerden korunmanın bir yolu diye kabul eder ve, "İnsanlarla ateşle arkadaş olur gibi arkadaş ol; faydalı taraflarını al, alevlerinden kaç" tavsiyesinde bulunur.

Sûfînin yaşadığı mânevî tecrübeler hakkında konuşmasını âfet olarak nitelendiren Şakîk-ı Belhî müridi Hâtim'e dilini ko-

rumasını, konuşmadan önce iyi düşünmesini tavsiye eder. Onun suskunluğu tercih etmesi zühd anlayışının en önemli unsurlarından biridir. Ona göre zâhidin zühdü fiiliyle, zâhid geçinenin zühdü sözüyledir (*a.g.e.*, a.y.). Nefsin sıkı bir riyâzetle terbiye edilmesinin ardından kalbin dünya arzularından temizlenmesi nisbetinde mârifete ulaşılabileceğini düşünen Şakîk-i Belhî'nin mârifet anlayışında dört unsur bulunmaktadır: Allah'ı, nefsini, Allah'ın emir ve nehiylerini, Allah'ın ve kendisinin düşmanlarını bilmek. Ona göre bilgi Allah'a yaklaşmaya vesile olduğu ölçüde değer ifade eder. Şakîk'in mârifetle ilgili bu yaklaşımı sadece Horasan sûfîliği ile sınırlı kalmamış, Bağdat sûfîliğini de etkilemiştir. Bağdat sûfîliğinin önemli temsilcilerinden Hâris el-Muhâsibî anılan unsurları sistemli bir şekilde işlemiştir (*Şerḥu'l-ma'rife*, s. 20-22, 43-49; *er-Ri'âye*, s. 126, 158, 197). Muhâsibî'nin mârifet anlayışıyla Şakîk-ı Belhî'nin görüşlerinin örtüşmesi onun tasavvuf anlayışının çerçevesini ve etki alanını göstermesi açısından önemlidir.

Şakîk-ı Belhî fakr konusunu mârifet anlayışının bir parçası olarak değerlendirir. Ona göre kişi zenginliğini kaybedeceğinden korktuğu gibi fakirliğini kaybedeceğinden de korkmadıkça gerçek anlamda fakir olamaz (Şa'rânî, I, 76). Mârifet Allah'ın kudretini bilmekle orantılıdır. İnsan elindeki varlığı Allah'ın alıp başkasına vermeye ve kendisinin ihtiyaç duyduğu, fakat elde edemediği şeyi ona ihsan etmeye gücü yettiğini bilirse Allah'ın kudretini de bilmiş olur. Bu bilince ulaşan kişi nefsinde bir varlık görmez, bütün mülkün sahibinin ve mülkiyetinde dilediği tasarrufu yapacak olanın Allah olduğunu bilir. Şakîk-ı Belhî'ye nisbet edilen *Âdâbü'l-'ibâdât* adlı bir risâle Paul Nwyia tarafından neşredilmiş (*Nuṣûṣ ṣûfiyye ġayru menşûre* içinde, Beyrut 1982, s. 17-22), Nasrullah Pürcevâdî bu risâleyi Farsça'ya çevirmiştir ("Risâle-i Âdâbi'l-'ibâdât-ı Şaḳīḳ-ı Belḫî", *Ma'ârif*, IV/1 [Tahran 1987], s. 106-118).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhâsibî, *Şerḥu'l-ma'rife ve beẕlü'n-naṣîḥa* (nşr. Mecdî Fethî es-Seyyid), Tanta 1993, s. 20-22, 43-49; a.mlf., *er-Ri'âye li-ḥuḳūḳullâh* (nşr. Abdülkadir Ahmed Atâ), Beyrut, ts., (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), s. 126, 158, 197; Ebü'ş-Şeyh, *Ṭabaḳātü'l-muḥaddiṯîn bi-İṣbahân* (nşr. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî), Beyrut 1992, IV, 307; Sülemî, *Ṭabaḳāt*, s. 61-64; Ebû Nuaym, *Ḥilye*, VIII, 37, 53, 58-59, 64, 66, 69, 72-73; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, IV, 311; VIII, 42; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 90-91, 329; Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb* (Uludağ), s. 138, 141, 210-211, 433; İbnü'l-Cevzî, *Ṣıfatü'ṣ-ṣafve*, IV, 160; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 262-269; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî, *et-Tedvîn fî aḫbâri Ḳazvîn* (nşr. Azîzullah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, II, 86; III, 81, 242; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, Beyrut 1995, V, 370; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 26, 32; II, 475, 476; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, IX, 313, 314, 316; İbnü'l-Mülakkın, *Ṭabaḳātü'l-evliyâ'* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Beyrut 1406/1986, s. 12-14; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, II, 20, 21; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 103; Şa'rânî, *et-Ṭabaḳāt*, I, 76; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerât*, I, 341; A. Knysh, *Islamic Mysticism: A Short History*, Leiden 1999, s. 32-35; Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İstanbul 2004, s. 59-65; Christopher Melchert, "The Transition from Ascetism to Mysticism at the Middle of the Ninth Century", *St.I*, LXXXIII/1 (1996), s. 51-70.

ALİ BOLAT

ŞAKİK b. SELEME
(شقيق بن سلمة)

Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî
(ö. 82/701)

Kûfeli muhadram hadisçi ve sûfî.

Câhiliye döneminde yedi yıl yaşadığına, risâletin ilk yıllarında on yaşlarında bir çocuk olduğuna ve 100 yaşında vefat ettiğine dair rivayetler dikkate alındığında 600 yılının başlarında dünyaya geldiği söylenebilir. Hicretin I. yılında (622) doğduğuna dair rivayet (İbn Hibbân, IV, 354) isabetli görülmemiştir. Annesinin hıristiyan olduğu belirtilen Şakîk (İbn Kuteybe, s. 255), Hz. Peygamber'i müslüman olarak göremediği için muhadramûndan sayılmıştır. Onun, Resûl-i Ekrem'in zekât toplama görevlisine bir koç getirip zekâtını almasını istemesinden Resûlullah hayatta iken İslâm'ı kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Ebû Bekir devrinde Benî Esed'den peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid üzerine giden Hâlid b. Velîd'in ordusundan kaçması onun geçici bir süre irtidad ettiğini düşündürmektedir. Esasen kendisinin, "O gün ölseydim cehennemlik-tim" dediğinin rivayet edilmesi (İbn Ebû Şeybe, XIII, 55), Abdullah b. Mes'ûd'un da hakkında "tövbekâr" ifadesini kullanması (İbn Sa'd, VI, 100) bu ihtimali güçlendirmektedir. Ebû Bekir döneminde samimiyetle İslâm'a sarılan Şakîk, Ömer'in hilâfeti yıllarında Şam ve Filistin fetihlerinde bulundu. Kûfe şehrinin kurulmasından sonra buraya yerleşti. Hz. Osman devrinde Belencer Savaşı'na (32/652-53) katıldı. Sıffîn (37/657) ve Nehrevan (38/658) savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Emevîler döneminde Yezîd'in Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyâd tarafından şehrin malî işlerine bakmakla görevlendirildiyse de ölçüsüz harcamalara karşı çıktığı için görevinden alındı. Irak genel valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî de ilerlemiş yaşına rağmen ona görev teklif etti, ancak Şakîk bu görevi kabul etmedi. Şakîk, 82 (701) yılında Kûfe'de vefat etti. 99'da (717) öldüğüne dair rivayetler doğru bulunmamıştır.

Zâhidane bir hayat süren Şakîk b. Seleme'nin Kûfe'de atını ve kendisini barındıracak büyüklükte kamıştan yapılmış bir kulübesi vardı. Tek geçim kaynağı devlet hazinesinden yıllık olarak tahsis edilen 2000 dirhemdi. Bunun ailesine bir yıl yetecek miktarını ayırır, geri kalanını fakirlere dağıtırdı (Ebû Nuaym, IV, 101). Biri ticaretle uğraşan, diğeri Bağdat'ta kadılık yapan iki oğlunun kazancından eve getirdiklerine haram karıştığı düşüncesiyle onları yemez, çarşı pazardan uzak durmaya çalışırdı. Çocuklarının da kendisi gibi cihada önem vermelerini ister, "Allah yolunda savaşan bir çocuğumun olması benim için 100.000 dirhemden daha değerlidir" derdi (*a.g.e.*, IV, 105). Ehl-i re'ye önem vermez, talebelerine de onlarla görüşmemelerini tavsiye ederdi (İbn Sa'd, VI, 101).

Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunan Şakîk b. Seleme aralarında Hz. Ömer, Osman, Ali, Muâz b. Cebel, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Âişe ve Ebû Hüreyre'nin de bulunduğu elliye yakın sahâbîden hadis rivayet etmiştir. Onun Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd'un hadislerini en iyi bilen kişi olduğu belirtilir (Mizzî, XII, 552). Hz. Ebû Bekir'den nakledilen rivayetleri ise mürseldir. Kendisinden Mesrûk b. Ecda' ve Alkame b. Kays gibi akranları yanında Amr b. Mürre, Hammâd b. Ebû Süleyman, A'meş, Âsım b. Behdele, Amr b. Şürahbîl ve Şa'bî gibi pek çok âlim rivayette bulunmuştur. Büyük imam ve Kûfe'nin muhaddisi olarak anılan Şakîk hadis münekkitlerince sika ve kesîrü'l-hadîs diye nitelendirilmiştir. Yahyâ b. Maîn onun hakkında, "lâ yüs'elü an mislih" (onun gibisi bulunmaz) ifadesini kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, VI, 96-102; İbn Ebû Şeybe, *el-Muṣannef* (nşr. Muhtâr Ahmed en-Nedvî), Karaçi 1406/1986, XIII, 55, 62, 76; Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr*, IV, 245-246; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, Beyrut 1407/1987, s. 255; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, IV, 371; İbn Hibbân, *eş-Şiḳât*, IV, 354-355; Ebû Nuaym, *Ḥilye*, IV, 101-113; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, IX, 268-271; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), II, 710; IV, 1774; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe*, II, 527-528; Mizzî, *Tehẕîbü'l-Kemâl*, XII, 548-555; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, IV, 161-166; a.mlf., *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ*, I, 60; İbn Hacer, *el-İṣâbe* (Bicâvî), III, 386-387; a.mlf., *Tehẕîbü't-Tehẕîb* (nşr. Halîl Me'mûn Şîhâ v.dğr.), Beyrut 1417/1996, II, 508-509; M. Hişâm en-Na'sân, "İbn Seleme el-Esedî, Ebû Vâil Şaḳîḳ", *Mv.AÜ*, XIII, 118-121.

ERDİNÇ AHATLI